

Otevíráme válečné trauma v srdci

Jakuba Katalpa vydává po pěti letech nový román nazvaný Úlice. Odehrává se v západočeském pohraničí za druhé světové války, sleduje tři hrdinky, jejichž životů se nějak dotkl koncentrační tábor, který nacisté vystavěli v jejich vesnici. Ta se jmenuje Úlice, podle medu, úlů a všudypřítomných včel. „Do života naší rodiny se osud Sudet promítá odjakživa a zdá se, že to prostě bude moje celoživotní téma,“ říká nositelka Ceny Josefa Škvoreckého. TEXT KLÁRA VĚTROVSKÁ

Sudety jsou vaše výsostné téma. Dokážete vystopovat, kde se ve vaší tvorbě vzaly?

Vyrůstala jsem v ne úplně harmonické rodině. Řešila jsem, proč mě moje máma neuměla mít dost ráda. A když jsem pátrala v rodinné historii, ukázalo se, že prostě jen přenáší dál to, co jí nedali její rodiče. U nás v rodině se o věcech moc nemluví a obvykle vylézají ze skříně kostlivci, kterým pomáhám na světlo hlavně já. Tím, že se pořád na něco ptám. Když jsem byla malá, pídila jsem se po tom, jak se babička seznámila s dědou. Babi mi říkala: „Vzala jsem si dědu, abych nemusela na nucené práce do Německa.“ Bylo mi osm let, nic mi to neřeklo, ale až zpětně mi došlo, že si ho nebrala ani náhodou z lásky. A protože se neměli rádi, nedokázali mít rádi ani svoje děti. Nejde jen o lidské příběhy, ale i o konkrétní místa.

A místa v Sudetech jsou silně prodchnutá historií.

V jakém smyslu?

Ptala jsem se mámy, kde se narodila. Ukázalo se, že na místě, kde stál za války koncentrační tábor. S dědou jsem si jako dítě chodila hrát do lesa a nejraději jsem měla místa, kde byly hluboké jámy, dávno zarostlé, ale pořád jasně patrné. Jinde v lesích nebyly, jen na hranicích.

Co to bylo za jámy?

Krátery po bombách. Hráli jsme si v kráterech po bombardování. A nejde jen o les. Spojenci si spletli s Plzní, když bombardovali Škodovku, i nedaleké městečko.

To je obraz, který máte i v Úlicích, to bombardování omylem.

Ano, ale toho je tady strašně moc, když žijete v Sudetech, narážíte na válku na každém kroku. Když jsme kupovali dům, objížděli

jsme vesničky v okolí a jeden děda nám říkal: „A támhle za tou naší chalupou, tam je zakopaný Němec. Když jsme vyháněli Němce, jednoho jsme zastřelili a tady jsme ho pohřbili.“ Příhraniční oblast je prošívaná takovými příběhy. A v lidech to tady pořád je. I proto, že jejich předci denně prožívali úzkost a nesvobodu, strach o život. A pak o tom nedokázali mluvit. Předává se to nejenom v mentálních vzorcích, ale až na buněčné úrovni. Jednou jsem měla autorské čtení v Německu a v publiku byla paní, která udělala hodně pro otevření tématu česko-německých vztahů. Říkala jsem jí, že mě mrzí, že současná generace nebere válečná traumata za svoje téma. Ta paní jásala: „To je super, to znamená, že jsme to trauma už překonali!“ Já si to nemyslím. Tedy – byla bych ráda. Ale spíš mám pocit, že tady to trauma pořád je, jen jsme ho zamlčeli, zakryli, schovali.

Jakuba
KATALPA

Jak v tom rozkrývání traumatu může pomoci literatura, potažmo beletrie? Není to tak, že větší sílu má literatura faktu, protože není smyšlená, ale ukazuje reálné historické momenty?

Beletrie a její smyšlené příběhy mají jinou a možná větší sílu. Fungují na úrovni emocí. Krásná literatura vám dokáže sáhnout dovnitř a spustit pocity, které literatura faktu a cesta přes rozum nevyvolá. I kdyby byla historizující beletrie kompletně vycucaná z prstu, což obvykle nebývá, má tu moc zasáhnout vás uvnitř, dotknout se traumatu, srdce. Je tu ještě jedna zajímavá věc. Na beletrii s historickými motivy často reagují jinak ženy a jinak muži.

V čem se to liší?

Muži na to často jdou právě přes rozum, téma války v nich budí spíš vztek, třeba ve smyslu: „To je dobře, že jsme Němce odsunuli.“ Jejich vnitřní bolest je zkrátka často zabalená do agresivity nebo pocitu ukřivděnosti. Ženy naopak vnímají četbu jako katarzi, začnou se u nich propojovat zážitky z dětství, mlčení rodičů a prarodičů.

Úlice, váš nový román. Z kterého místa v Sudotech vychází?

Asi nejvíc je inspirovaný obcí Holýšov kousek od Plzně. Holýšov byl prorostlý lágry. Ležel na dobrém místě, kousek od hranic, původně tady byla fabrika na výrobu skla, Němci ji přebudovali na muničku, a aby jim tam měl kdo otročit, postavili kolem koncentrák a zajatecké tábory. Na místě dnešního Penny

Marketu byl francouzský zajatecký tábor. Přímo na místě fabriky jsou dodnes domy, kde žily vězeňkyně.

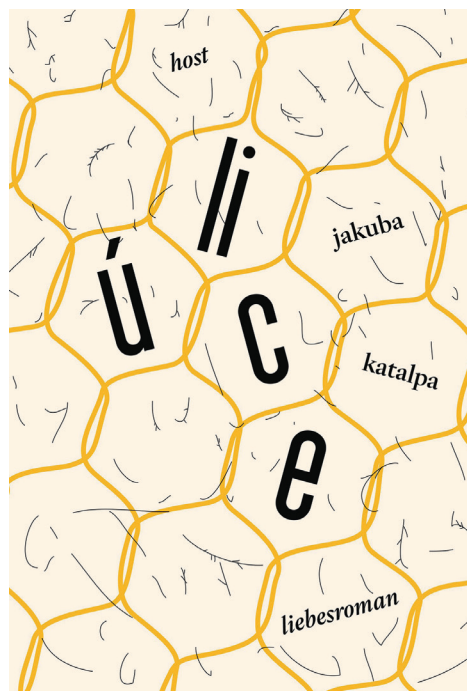
Vztahuje se k tomu někdo ze současných politiků?

Nijak zvlášť. Jednou za čas se objeví potomek některé z vězňůných žen, doveze babiččin mundúr, daruje ho místnímu muzeu a tím to končí. Ředitel muzea vydal několik knih, které se tím zabývají. Nicméně když hledáte informace, najdete je. Nejenom informace, ale i jiné připomínky. Když byly na konci války nálety na Plzeň, natřeli střechu muničky našedo, aby nebyla vidět ze vzduchu. Stihli natřít jen půlku. Dodnes je ta polovina střechy šedivá, asi měli kvalitní barvu. V centru Plzně kousek od Škodovky stojí hotel. Není

to tak dávno, co jsem zvedla oči až úplně nahoru k jeho vikýřům. A zjistila jsem, že pořád mají okna zalepená silnou páskou proti tlakové vlně způsobované shazováním bomb. Naším krajem šly transporty smrti. Vlaky zastavily, vyházely mrtvé a jely dál. U železniční trati je dnes památní místo, malý kopeček, jmenuje se Háj mučedníků. Na úpatí toho kopečku je bistro Háječek, kde prodávají zmrzlinu a párky v rohlíku. A všude pod tím jsou masové hroby. Obec tam navíc každé léto přistaví kontejner s nápisem „bioodpad“, kam lidé vyvázejí zbytky ze zahrad.

Kdybychom jednou za rok nepokládali věnce, ale tematizovali to trauma, uzdravili bychom ho?

To si nemyslím, to jste pořád na té racionální rovině. Když zakázete kontejner na místě masového hrobu a posunete ho o půl kilometru dál, nic tím neuzdravíte. Tohle se musí stát na úrovni jednotlivce, který se doma rozplácí, jinak se to neodplaví.

Poslední kniha propojuje osudy tří žen během 2. světové války.

A skrze umění?

Ano. Přes literaturu, hudbu, přes cokoli, co se dotkne vašeho srdce a otevře ho. Vědecké studie ani politické proklamace tohle nedokážou.

Zpátky k Úlicím. Jak vznikly vaše tři hrdinky Helena, Běla a Anežka?

Chtěla jsem popsat tři ženy, které přistupují ke svému životu a tomu, co se v něm děje, úplně odlišně. Nechci moc mluvit o obsahu knížky, abych čtenáře nepřipravila o napětí.

Použiju známé klišé: jsou malé dějiny a ty velké. A ty velké často zničí životy malých lidí. Okolnosti zvenku nás utvářejí mnohem víc, než si připouštíme. Osudy žen z Úlic jsou úmyslně velmi extrémní. Většina lidí žila v šedé zóně, šlo jim o to přežít a dál se nestarali. Já jsem ale chtěla ukázat právě ty extrémní. Mám kamarádku, jejíž babička pocházela z Čučic na Moravě. Ptala jsem se jí, co babička dělala za války.

Co řekla?

„Prosím tě, v Čučicích válka nebyla!“ Je skvělé, že zrovna v Čučicích se nic hrozného nedělo, jenže já mám potřebu ukazovat, že jinde válka ničila životy, rodiny a generace. Sama bydlím v sousedství vsi, odkud odvezli třicet chlapů do koncentráku. Vrátili se dva – a můj prastrýc mezi ně nepatřil. Jeho jméno je na pomníčku na návsi. Dodnes se spekuluje o tom, proč tehdy gestapo tak řádilo. Někdo nejspíš nad pivem utrousil, že je dobře, že Heydrich to má za sebou. Zaslechl to soused a udal ho. Potomci těch lidí v té vsi stále žijí.

Jak se vám sledovaly tři životní linky vašich hrdinek? Myslím teď, jak bylo náročné to poskládat, Zuzana v Zuzanině dechu byla sama, tady jsou ty pohnuté osudy tři.

Někdy jsem trochu bojovala s tím, že jedné postavě se stalo hodně věcí, zatímco jiné jen málo, jeden příběh stagnoval a druhý bobtnal, přitom já jsem potřebovala střídat všechny tři linky pravidelně. Nakonec jsem to dokázala nějak vyvážit.

Jaké to bylo vydávat knihu po pětileté odmlce?

Měla bych být výkonnější, co? Dokončovala jsem Úlice v době, kdy jsem se rozváděla s manželem po víc než dvacetiletém vztahu. Měla jsem text, který jsem najednou měla potřebu proškrtat, osekát... Z jedné kapitoly jsem udělala třeba dvě věty. A odeslala jsem to do Hostu.

Jaká byla reakce?

Mírek Balaštík mi velice opatrně napsal, že je to koncentrát. Tak jsem mu poslala tu původní, neosekanou verzi. Sama za sebe jsem byla přesvědčená, že jsem nijak moc neškrtala, jen tak decentně, snesitelně. Jenže vzápětí se ukázalo, že jsem škrtla víc než polovinu textu.

Co s tím?

Okolnosti zvenku nás utvářejí mnohem víc, než si připouštíme. Osudy žen z Úlic jsou úmyslně velmi extrémní.

JAKUBA KATALPA (1979)

- Vlastním jménem Tereza Jandová.
- Spisovatelka a výtvarnice.
- Vystudovala bohemistiku, mediální studia a psychologii.
- Ve svých osmi knihách se věnuje tématu vztahů mezi Čechy a Němci. Náměty pro svou tvorbu částečně čerpá například z příběhů, které poslouchala během svého dětství, které strávila v Sudetech.
- V roce 2013 získala za román Němci cenu Česká kniha a Cenu Josefa Škvoreckého.

Jak jsem odřezávala starý život a všechno, co se na mě za posledních pětadvacet let nalepilo, neprozřetelně jsem ořezala i ten text, který jsem psala. Byl to první rukopis, který mi z nakladatelství vrátili k předělání. Musela jsem potom na to románové haiku, na ten pahýlek, který zůstal, pokorně navěsit zpátky všechno, co tam patřilo a smělo zůstat.

Co byste byla ráda, aby Úlice způsobily?

Byla bych ráda, kdyby se čtenáři dostali do jiného světa. Myšlenkově, emočně. Pamatuji si na jedno čtení z knihy Němci, kde se čtenářka rozplakala a přiznala, že v té knize je popsáno přesně to, co se dělo u nich v rodině – mlčení o válce, trápení spojené s tajemstvím, které nikdo nechtěl otevřít –, a že ona si to právě díky té knize mohla odžít. To je něco, co je pro mě osobně největší dar, efekt, který kniha může mít. Není nutné okamžitě nastolit téma související se Sudety a válečnými traumaty napříč celou společností, ale zvolna ho otevřít v jednotlivcích, v rodinách. Když přijde jeden nadšený politik a chce dělat osvětu, je to fajn, ale jde to vlastně shora, nemá to dosah. Tyhle věci se mění zevnitř, zdola. Teprve když si to odžije jednotlivec, je možné začít něco měnit ve společnosti.

Kde se vzal v Úlicích motiv včel a medu, který prostupuje celý román?

Hledala jsem motiv, který by kontrastoval s válkou a bezprávím. Med je sladký a hojivý, zatímco válka je hnus. Navíc včely jsou považované za pracovitě a pilné. Jenže i ony mají žihadlo. Když jste alergická, může vás nakonec všechna ta sladkost zabít... ●